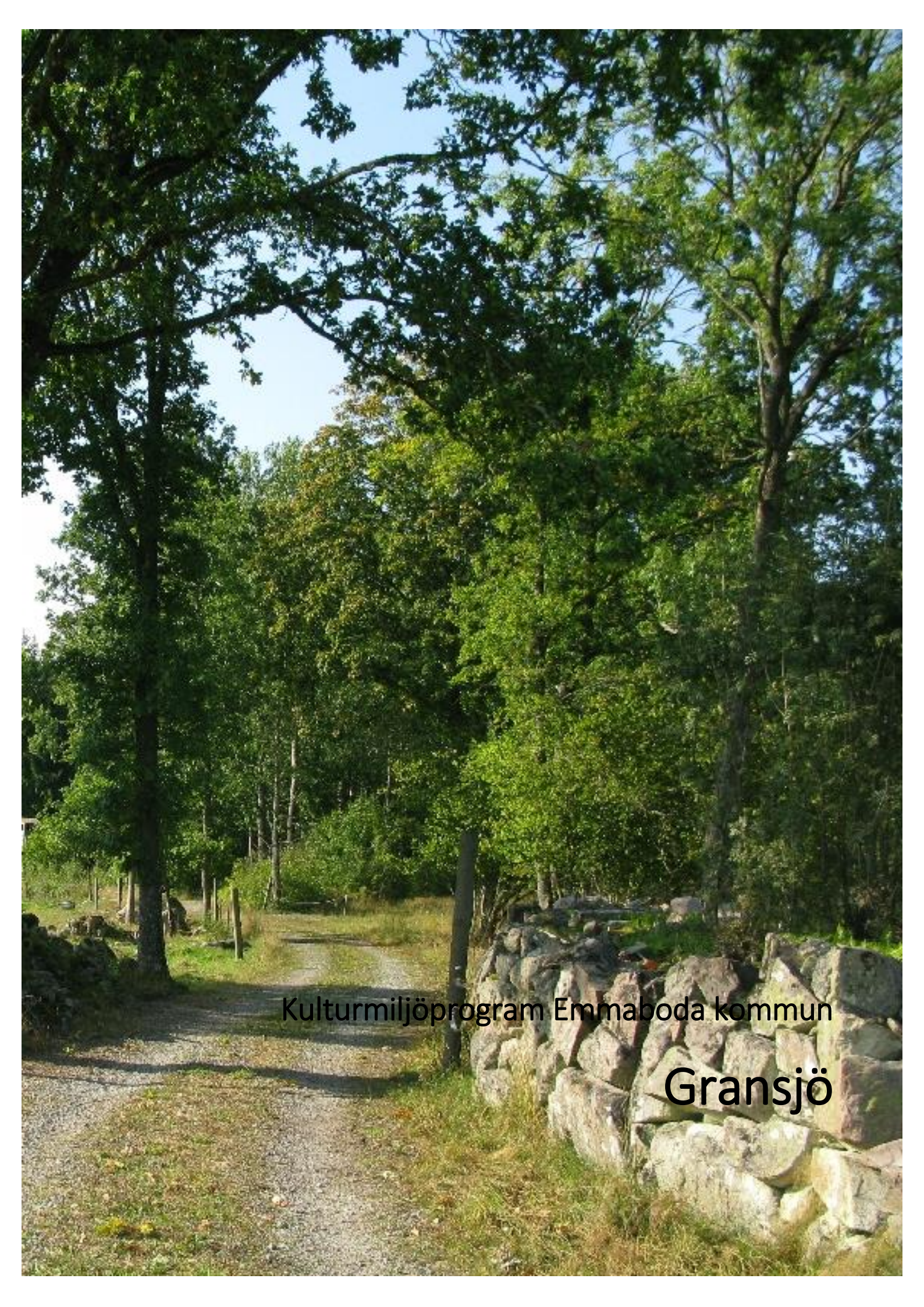


A photograph of a gravel path leading into a forest. On the right side of the path, there is a low, rustic stone wall made of large, irregular rocks. The path is bordered by tall grass and small plants. In the background, there are many trees with green foliage, and a few thin, vertical wooden posts are visible. The sky is visible through the tree canopy.

Kulturmiljöprogram Emmaboda kommun

Gransjö

Läsanvisning för områdesbeskrivning i kulturmiljöprogram

Emmaboda kommuns reviderade kulturmiljöprogram färdigställdes 2016 och består av 65 områdesbeskrivningar, en för varje miljö som inventerats inom projektet. Inom projektet har även GIS-information avsedda för kommunens handläggarkartor tagit fram. Fördelningen av antalet miljöer mellan socknarna ser ut som följande: Algutsboda socken – 19 miljöer, Långasjö socken – 19 miljöer och Vissefjärda socken – 24 miljöer. Därutöver har områdesbeskrivningar även tagits fram för tätorterna Lindås och Emmaboda. Nedan följer en beskrivning av områdesbeskrivningarnas upplägg och anvisningar hur de bör läsas.

Kartan

Områdesbeskrivningarna inleds med en karta över den aktuella miljön med olika markeringar som ger information om området och dess kulturhistoriska värden – huvudområde, kärnområde, fornlämningar och övrig kulturlämning.

- *Huvudområden* är områden med kulturhistoriska värden. De bidrar till förståelsen för området, genom att belysa ortens landskapliga förutsättningar och bredare historiska utveckling. I nästan alla bymiljöer finns områden i byns utkant som historiskt haft ekonomisk betydelse, som exempelvis madängar med madhus, fiskevatten, kvarnplats eller andra områden som besitter kulturhistoriska värden.
- *Kärnområden* är mindre områden inom miljön med särskilt höga kulturhistoriska värden, med koncentrationer av kulturhistoriskt värdefulla byggnader, fornlämningar och/eller landskapsobjekt.
- *Fornlämningar eller potentiella fornlämningar* anger ett utdrag av de lämningar som finns registrerade i Riksantikvarieämbetets fornlämningsregister, (FMIS). De lämningar som redovisas på kartan har någon av följande antikvariska bedömningar i FMIS: "fornlämning", övrig kulturhistorisk lämning" eller "bevakningsobjekt". Fornlämningar skyddas av Kulturmiljölagen (KML 2 kap). Fornlämningar får inte rubbas, tas bort, täckas över eller på annat sätt ändras eller skadas utan tillstånd från länsstyrelsen. Det gäller även det s.k. fornlämningsområde som omger varje fornlämning, Riksantikvarieämbetet eller länsstyrelsen beslutar om vad som är fornlämning och fornlämningsområde.
- *Övrig kulturlämning* anger andra kulturhistoriska objekt och lämningar som upptäckts i samband med inventeringsarbetet, men som inte är registrerade i FMIS, exempelvis en vällagd stenmur, odlingsrösen, en husgrund, en linugn eller en förfallen byggnad.

Kulturhistorisk värdeklassning

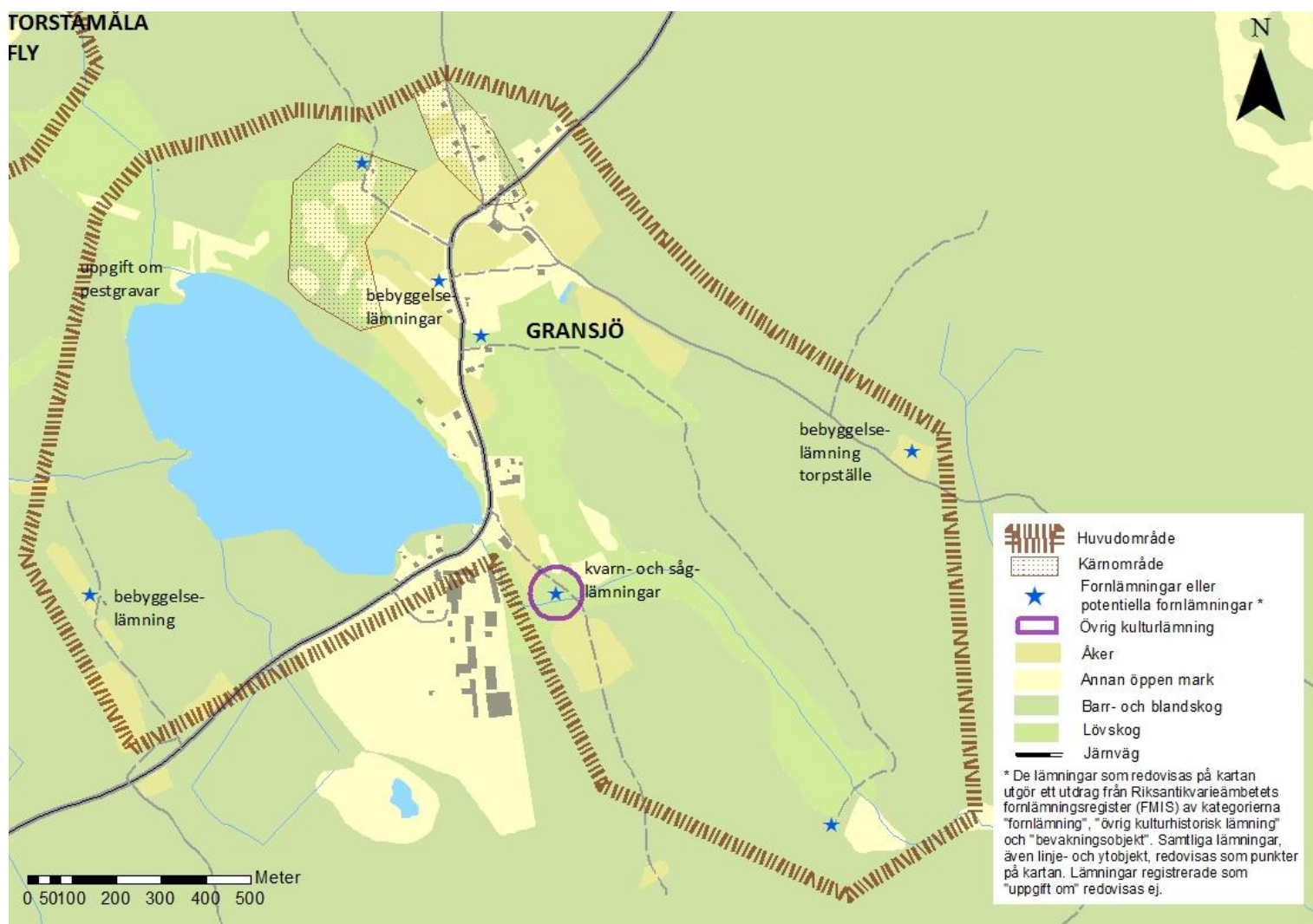
Under kartan anges vilken *kulturhistorisk klassning* miljön har i skala 1–3. Värdeklassningen är kopplad till huvudområdet, med undantag av Lindås och Emmaboda där klassningen istället knutits till respektive kärnområde.

- Klass 1 – miljön har höga kulturhistoriska värden ur ett regionalt eller nationellt perspektiv. Här ingår de områden som utgör miljöer av riksintresse för kulturmiljövården och som är skyddade av Miljöbalken, de nationellt uppmärksammade glasbruksorterna och platser tydligt förknippade med författaren Vilhelm Moberg samt ett fåtal andra miljöer som är av mycket stort kulturhistoriskt värde för kommunen.
- Klass 2 – miljön har höga kulturhistoriska värden ur ett kommunalt perspektiv.
- Klass 3 – miljön har ett visst kulturhistoriskt värde och är intressant ur ett kommunalt eller lokalt perspektiv. Ofta finns det omständigheter i miljön som otydliggjort dess kulturhistoriska värden, exempelvis igenväxning av odlingslandskapet, ombyggda eller moderniserade byggnader, riven bebyggelse.

I den efterföljande färgutan redovisas miljöns anknytning till kulturmiljöprofilens teman, vilket illustrerats med block i olika färger.

Själva texten i områdesbeskrivningarna inleds med en ingress, vilken utgör en sammanfattande värdebeskrivning av miljön där de viktigaste värdena omnäms. Därefter följer en övergripande beskrivning av huvudområdet och objekt av särskilt värde som ligger inom detta, det vill säga utanför kärnområdet, samt en värdebeskrivande text om kärnområdet med de objekt som ligger inom detta. Textavsnittet avslutas med en litteraturlista.

Därefter följer tre punktlistor; "Särskilt värdefulla karaktärsdrag, områden och objekt", redovisning av "Befintligt skydd" som finns för miljön och "Antikvariska rekommendationer och förslag till skydd". Områdesbeskrivningarna avslutas med historiska kartor och ett stort antal nytagna bilder med bildtexter som i stor utsträckning innehåller fastighetsbeteckningar.



GRANSJÖ

Klass 3

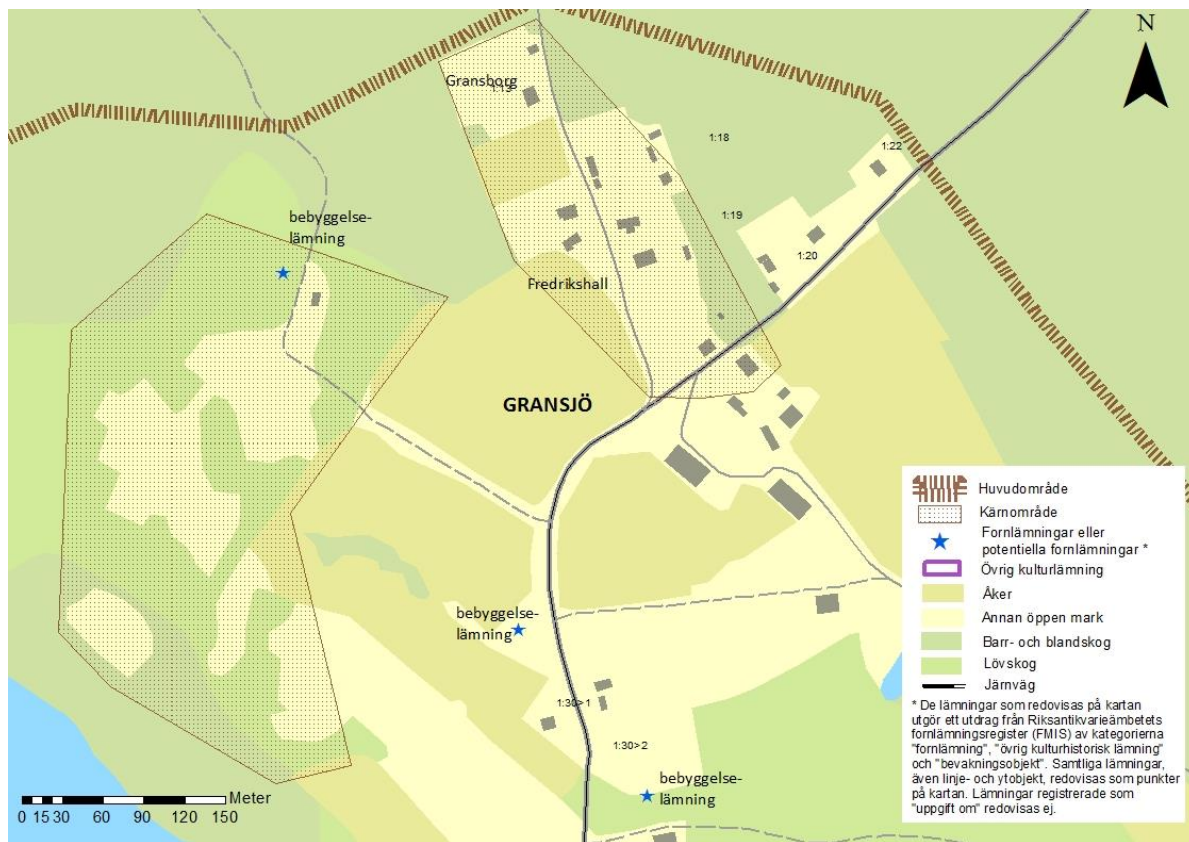
Skogslandets jordbruk: Stenmurar, stenrösen. Ladugårdar. Småskaliga inägor i byns nordvästra del.

Skogen som resurs: Modernt storsågverk. Lämningssmiljö kvarn- och såg.

Gransjö by ligger i sydvästsluttningen från Klocknamobacke ned mot Gransjösjön och mossen Torstamåla fly, inom Hagbyåns avrinningsområde. Byns inägor ligger intill sjön, med de äldsta åkrarna i området närmast sjön, och byns skogar breder ut sig åt sydost mot Boda Glasbruk. På 1700-talet låg byns bebyggelse samlad till gårdsplanen närmast öster om sjön, men under 1800-talet spreds den norrut ut längs landsvägen som löper uppför sluttningen. Vid laga skiftet, som genomfördes i mitten av 1800-talet, fick alla nio gårdarna kvarboenderätt. Idag återstår fem av dessa gårdar. I utkanten av den centrala byn, både i norr och i söder, ligger några torpstugor och småvillor. År 1950 startades ett större sågverk söder om sjön från en ambulerande sågverksrörelse, startad 1918, som även drev byns vattensåg i samma område. Sågverket har expanderat över tidigare bebyggelse som rivits eller flyttats.

Gransjö by har genomgått många förändringar under 1900-talet, och dagens miljö speglar till stora delar detta sekel, även om äldre strukturer och lämningar också finns kvar. Omgivningarna i byn präglas idag av kontrasten mellan den vidöppna åkermarken, den omslutande skogen och den industriella miljön vid sågverket. Landsvägen som går genom inägorna har ungefär samma sträckning som i början av 1800-talet, men har i flera omgångar byggts om, rätats och breddats. Miljön kring vägen har också kontinuerligt glesats ut under det senast seklet, då byggnader och stenmurar rivits. Landsvägen och åkrarna i byn kantas dock delvis ännu av mycket stora och vällagda stenmurar, och bebyggelselämningar finns utmed vägen.

Byns bebyggelse består av en blandning av 1800- och 1900-talsbyggnader, där åtminstone ett par av mangårdsbyggnaderna är uppförda ett stycke in på 1900-talet och flera präglas av sentida moderniseringar. Majoriteten av byns byggnader är rödfärgade. Äldre ladugårdar har förfallit eller rivits och endast i något fall ersatts av en ny i avvikande utförande. Gransjöverkens sågverk, med anor från 1918, har ett kulturhistoriskt värde som en tydlig yttring av skogens stora betydelse för områdets ekonomi och vitalitet. Miljön på sågverksområdet framstår dock som helt modern och speglar därmed inte verksamhetens historiska kontinuitet.



Två kärnområden.

Kärnområde Gransjö nordvästra gärde

Mitt i byn leder en grusväg västerut från landsvägen. Grusvägen går i 1700-talets gärdesgräns och leder ned till Sjömaderna norr om sjön, som i äldre tid var byns största sammanhängande slåttermark. De äldsta inägorna ligger söder om vägen, men redan i början av 1800-talet hade man börjat odla upp markerna norr om vägen. Åt detta håll kantas vägen av en kraftig stengärdesgård. Den lilla vägen går över den centralt belägna åkermarken som är öppen och anpassad för moderna brukningsmetoder, men leder till de nordvästra delarna av Gransjös forna inägor som ännu har kvar en mer ålderdomlig karaktär. Söder om vägen finns ett öppet, betat landskapsparti med småskaliga, oregelbundna odlingsytor och rikligt av röjningsrösen bevuxna med lövträd, främst ekar. Norr om vägen finns kulturpåverkade marker och lämningar efter en av 1800-talets gårdar.

Kärnområde Övre Gransjö

I den norra delen av byn ligger dels en av byns gårdar, i ett läge från 1800-talets första hälft, dels några mindre fastigheter som tillkommit i början av 1900-talet. Gårdens mangårdsbyggnad och det mindre bostadshuset på motsatt sida om vägen (som troligen åtminstone delvis haft en ekonomifunktion tidigare) hör till de relativt få byggnader i byn som har en mer ålderdomlig karaktär och som kan ha tillkommit vid mitten av 1800-talet. Den lilla grusvägen norrut från gården kantas av små bostadshus från 1900-talets första decennier med ansevärd ursprungsvärden. Längs vägen finns stenmurar, spjälstaket och lövträdsparter som bidrar till rumsupplevelsen och områdets skönhetsvärden.



Historiskt kartöverlägg. Mörkgrå markeringar är dagens vägar och bebyggelse som lagts ovanpå den historiska kartan för att underlätta orientering.

Betydelsefulla karaktärsdrag, områden och objekt

- Området mellan sjön och landsvägen–grusvägen = gamla gårdet
- Åkermarker (idag hagmark) i byns nordvästra del
- Avgränsningar mot landsvägen i form av stenmurar, staket och byggnader
- Bebyggelselämningar utmed vägen
- Stenmurar och röjningsrösen
- Äldre ekonomibyggnader och stenkällare
- Mangårdsbyggnader från perioden ca 1840-1920, med typisk utformning, bevarad karaktär och många ursprungliga, omsorgsfullt utformade byggnadsdelar
- Lägenhetsbebyggelse i byns södra och norra delar
- Ålderdomlig torplägenhet, Furuholm, söder om sjön

Befintligt skydd

- **Fornlämningar** skyddas av Kulturmiljölagen (KML 2 kap). En ny lag trädde i kraft 1 januari 2014, vilken bl.a. innebär att *lämningar efter människors verksamhet under forna tider, som har tillkommit genom äldre tiders bruk och som är varaktigt övergivna, samt tillkommit innan år 1850*, är skyddade. Detta medför att till exempel alla torp-/kvarnlämningar uppförda innan 1850 numera är skyddade. Fornlämningsregistret är under bearbetning. De på kartan med blå stjärnor markerade fornlämningarna utgår från bedömningar gjorda utifrån den tidigare Kulturminneslagen, fornminnesregistret, fornsök. Fornlämningar får inte rubbas, tas bort, täckas över eller på annat sätt ändras eller skadas utan tillstånd från länsstyrelsen. Det gäller även det s.k. fornlämningsområde som omger varje fornlämning, Riksantikvarieämbetet eller länsstyrelsen beslutar om vad som är fornlämning och fornlämningsområde.
- Gransjö utgör en utpekad miljö i det politiskt antagna Emmaboda kommuns **kulturminnesprogram 1984**. Utpekade byggnader i dessa bebyggelseområden ska betraktas som **särskilt värdefulla** ur kulturhistorisk synpunkt och omfattas därmed av förvanskingsförbud enligt Plan- och Bygglagen. (PBL 8 kap 13 §).
- **Alla byggnader** omfattas av **varsamhetskravet i Plan- och Bygglagen**. Detta innebär att ändring av en byggnad alltid ska utföras varsamt, så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar tillvara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden. (PBL 8 kap 17 §). Varsamhetskravet gäller både exteriört och interiört.

- **Särskilt värdefulla byggnader** och områden får inte förvanskas (PBL 8 kap 13 §). Även underhållet av en byggnad ska anpassas till dessa värden och till omgivningens karaktär (PBL 8 kap 14 §).
- **Odlingslandskapet** kring Gransjö är värderat som klass 3 i bevarandeprogrammet "Odlingslandskapet i Kalmar län – Bevarandeprogram, Emmaboda kommun", framtaget av Länsstyrelsen Kalmar län 1995.
- Värdefulla småmiljöer i jordbrukslandskapet, som till exempel åkerholmar, odlingsrösen, stenmurar och alléer, omfattas av **biotopskydd** enligt miljöbalken. Det innebär att de inte får tas bort eller skadas. (MB, 7 kap)

Rekommendationer och förslag till skydd

- **Kärnområdena** är känsliga för förändringar och bör betraktas som kulturhistoriskt **särskilt värdefulla bebyggelseområden** enligt Plan- och bygglagen (PBL 8 kap 13 §). Fastighetsägare bör informeras om detta och vad det innebär. Områdena och deras byggnader får förändras, men inte rivas eller förvanskas. Husen ska underhållas så att de särskilda värdena och byggnadernas ursprungliga karaktär bevaras. Fasad- och takmaterial, utförande och kulörer samt äldre detaljer som dörrar och fönster bör bevaras, såtillvida det inte handlar om rena skyddsåtgärder, ex. täckning av överloppsbyggnader med plåttak.
- Inom **kärnområdena** bör nybyggnader och tillbyggnader anpassas till områdenas kulturmiljö vad gäller placering, skala, material och färgsättning. Mer omfattande förändringar inom kärnområdet bör föregås av en **antikvarisk förundersökning**. Vid lovgivning och planläggning bör särskild antikvarisk hänsyn tas i dessa områden, vilket kan motivera att särskilda antikvariska kunskapsunderlag upprättas.
- Det är önskvärt att **planbestämmelser**, d.v.s. detaljplan eller områdesbestämmelser, upprättas för alla kärnområden. I områdesbestämmelserna bör en generell lovplikt införas för rivning, för åtgärder som avsevärt påverkar befintliga byggnaderna yttre utseende samt för åtgärder avseende ekonomibyggnader. Bebyggelsens kulturhistoriska värden bör i områdesbestämmelserna skyddas genom varsamhetsbestämmelser eller skyddsbestämmelser.
- Inom **huvudområdet** bör hänsyn tas till området kulturhistoriska värden. Gårdarnas byggnader med uthus och ekonomibyggnader som berättar om gångna tiders levnadsvillkor är viktiga. Ängsladorna tillhör denna äldre typ av ekonomi. Skyddsåtgärder som inte är traditionella material kan användas, t ex plåttak. Nybyggnader och tillbyggnader bör anpassas till områdenas kulturmiljö vad

gäller placering, skala, material och färgsättning. Området mellan sjön och landsvägen–grusvägen västerut bör hållas öppet och är känsligt för nytillkommande bebyggelse. Ny bebyggelse bör utföras med träfasader som målas med röd slamfärg.

- **Huvudområdets öppna odlingslandskap** har kulturhistoriskt bevarandeintresse. Åkerbruk, betesdrift samt skötsel av landskapselement i området bör främjas, i synnerhet i områden nära den kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsen, fornlämningar och andra kulturhistoriskt värdefulla landskapselement som stenmurar och rösen.
- **Gamla vägar** inom huvudområdet bör värnas vad gäller sträckning, bredd och detaljer som hör vägmiljön till. Grusvägar bör ej asfalteras eller ytterligare dras om.
- En dokumentation av byns bebyggelse är önskvärd.



Landsvägen norrut. På 1700-talet låg bebyggelsen till byns fyra brukningsenheter samlade till planen vänster om ladugården.



Från vägen över åkermarken mot Gransjö 1:23 med äldre mangårdsbyggnad och sentida ekonomibyggnader.



Furuholm, Gransjö 1:15. Ekonomibyggnad vid Furuholm som möjligen flyttats till platsen från motsatt sida av vägen sedan Gransjöverken tagit denna mark i anspråk.



Villa från 1920-talet, mangårdsbyggnad till Gransjö 1:9.



Mangårdsbyggnaden på Gransjö 1:29.



Bebyggelselämningar utmed landsvägen.



Mangårdsbyggnad/villa från 1920-talet, på Gransjö 1:23 i området mot sjön.



I den nordvästra delen av det gamla gårdet finns ett område med f.d. åkrar med trädbevuxna röjningsrösen.



Den centralt belägna åkermarken och landsvägen, bitvis kantade av kraftiga stenvägar.



Gransjö 1:19



Gransjö 1:18, Fredrikshall



Stengrund efter kvarnen i skogen.



Lämningar efter kvarn- och såg, med vällagda stensatta verkskanaler.

